

Mato ZOVKIĆ

Međureligijski kolokvij katolika i Židova Sarajevo, 21. studenog 1998. god.

Uredništvo časopisa *Vrhbosnensia*, uz podršku vrhbosanskog nadbiskupa i zbora profesora Vrhbosanske teologije, organiziralo je Međureligijski kolokvij o katolicizmu i židovstvu koji je održan 21. studenog 1998. u svečanoj dvorani Vrhbosanske bogoslovije u Sarajevu.

Dekan dr. Marko Josipović istaknuo je u uvodnom pozdravu potrebu ovakvih međureligijskih studijskih susreta te izrazio nadu da će u Sarajevu biti moguće organizirati slične susrete katoličkih i muslimanskih ili katoličkih i pravoslavnih teologa.

U prvom predavanju dr. Ivan Devčić, profesor filozofije na Teologiji u Rijeci, obradio je temu "Monoteizam kao temeljno polazište židovstva, kršćanstva i islama". Oslonivši se na knjigu A. Schweitzera *Das Christentum und die Weltreligionen* (München, 1992) analizirao je poimanje jednoga Boga u tri monoteističke religije semitskog porijekla sa stanovišta: dualizam-monizam, optimizam-pesimizam, moralizam-intelektualizam. Dok židovstvo i islam naglašavaju Božju transcendentnost do te mjere da o Bogu možemo samo govoriti što on nije, kršćanstvo pomoću filozofskog pojma analogije i podataka objave vjeruje da ponešto možemo reći i što Bog jest. Islam svjesno izbjegava Boga nazivati ocem, jer bi to uključivalo mogućnost da ima sina i jer je taj naziv "trinitarno opterećen". Budući da sve tri religije uče kako je jedan Bog cijeli svijet stvorio i aktivno djeluje u povijesti, one su u biti optimistične, iako postoje razlike u naglascima pri tom optimizmu. U ovim religijama važna sastojnica etike je sloboda te tumačenje ljudske odgovornosti za moralno zle čine. Dok su židovstvo i islam religije zakona, kršćanstvo pokušava naglašavati unutar-nji moral, a time srce u odnosu na ponašanje čovjeka prema Bogu i bližnjemu.

Dr. Nikola Dogan, profesor fundamentalne teologije u Đakovu, obradio je temu "Katoličko gledanje na međureligijski dijalog". Pošao je od rigidnog tumačenja patrističkog načela *Extra Ecclesiam nulla salus* (Nema spasenja izvan Crkve), zatim obradio

encikliku Pavla VI. iz 1964. *Ecclesiam suam* kojom je službeno uveden dijalog Katoličke Crkve i pluralističkog svijeta, a time i dijalog s drugim kršćanima te sljedbenicima nekršćanskih religija. Posljedica tog novog katoličkog stava jest novo izricanje stava o vjerskoj slobodi te o sjemenu Božje istine prisutnom i u nekršćanskim religijama. Prema poslijesaborskim dokumentima, posebno onome Međunarodne teološke komisije iz 1997. god., religije odgajaju u svojim sljedbenicima transcendentalnu dimenziju ljudske osobe i moralnu odgovornost, a to je razlog za strpljiv i razborit dijalog kršćana sa sljedbenicima drugih religija.

Mr. Yehezkel Landau, židovski teolog iz Jeruzalema koji je magistrirao teologiju na kršćanskom teološkom fakultetu Sveučilišta Harvard u Sjedinjenim Američkim Državama, obradio je temu "Međuvjerski odnosi na pragu novog tisućljeća". Govorio je iz svoga iskustva pomiriteljskog djelovanja među Židovima i Palestincima Izraela te življenja u Jeruzalemu kao gradu u kojem već stoljećima postoje sljedbenici triju monoteističkih religija. Istaknuo je kako se u međureligijskom dijalogu ne može polaziti od paradigme o isključivoj istini, kako o sebi uče sve religije, te predložio paradigmu duginih boja iz tradicije o Noi u židovstvu, kršćanstvu i islamu. Iznio je ogorčenost nekih Židova kanonizacijom Edite Stein te Papinim prijedlogom da katolici obilježavaju spomen na stradanja nevinih Židova na dan njezine smrti 9. kolovoza, a ne na 27. nisana kad to Židovi svijeta već obilježavaju. Za Jeruzalem predlaže da bude grad svih tradicionalnih religija koje su u njemu zastupljene, jer vidi da odgađanjem trajnog i svi-ma prihvatljivog rješenja opasnost krvavih sukoba biva samo povećavana.

Sarajevski pravnik Eliezer Papo, koji u Jeruzalemu studira židovsku teologiju, bio je zamoljen da obradi temu "Suvremena judaistika", čime bi pokazao kako današnji Židovi žele da ih gledaju pripadnici drugih religija i tradicija. Osvrnuvši se na početku kritično na sam izraz "judaizam" koji su skovali nežidovski krugovi, govorio je o Tori kao srži židovstva te o vršenju Božjih zapovijedi kao osnovnom kriteriju za puno ili slabo prakticiranje židovske vjere. U raspravi su mu prisutni katolički moralisti dr. Tomislav Jozić i dr. Marinko Perković postavili pitanje potrebe priznavanja naravne etike kao polazišta za susretanje s drugima. Odgovorio je da su to ljudske norme i plod dogovaranja te stoga nemaju trajnu i neopozivu vrijednost. Kod ovog predavača vidjelo se da nema iskustva nastupanja na međureligijskim skupovima gdje je uz uporabu osnovnih pojmova iz vlastite religijske tradicije nužno služiti se i pojmovima koji su razumljivi sljedbenicima drugih tradicija.

Mr. Božo Odobašić obradio je "Šoah u svjetlu novijih katoličkih dokumenata o Crkvi i židovstvu". Prikazao je povijesnu pozadinu progona Židova od nacističke vlasti od 1933. do 1945., zatim saborsku Deklaraciju o stavu Crkve prema nekršćanskim religijama gdje se u br. 4 govori o Crkvi i Židovima danas, te geste i poruke Ivana Pavla II. o stradanjima Židova u drugom svjetskom ratu. Posebno se zadržao na pobudnici *Nadolaskom trećeg tisućljeća* iz 1994. god., zatim na simpoziju o korijenima protužidovstva u kršćanskom ozračju koji je Sv. Stolica priredila u studenom 1997., te na dokumentu *Sjećamo se: razmišljanje o šoahu* od 16. ožujka 1998. Odsjek predavanja o reakciji Crkve u Njemačkoj i drugdje na zlodjela protiv Židova nije mogao isčitati u predviđenom vremenu, ali će zainteresirani imati cjeloviti tekst kad se objave sva predavanja. Dotaknuo je i kontroverzno pitanje o kritiziranoj i hvaljenoj šutnji Pija XII. za vrijeme Drugog svjetskog rata. Prema nekim istraživanjima, u logoru Jasenovac pobijeno je 9044 Židova, a u cijeloj bivšoj Jugoslaviji 45000. Nadbiskup Stepinac nazvao je jasenovački logor za vrijeme NDH sramnom ljagom u povijesti hrvatskog naroda a izvršitelje rasističkih ubojstava nad Židovima najvećom nesrećom Hrvatske. Za broj Židova koje su vlasti NDH iz Sarajeva odvele u logore kaže da ih je bilo "nekoliko tisuća", ali upućuje na jednu knjigu Avrama Pinte iz 1987. god. gdje je rečeno da je odvedenih bilo preko 8500. Za pastirska pisma BK Hrvatske i BK Bosne i Hercegovine povodom 50. obljetnice završetka Drugog svjetskog rata, u kojima je istaknuto da Crkva oplakuje i žrtve i krvnike, upozorio je da ne sadrže "papinog poziva na utvrđivanje objektivne istine, ispit savjesti, na pokajanje i pomirenje".

Dr. Adalbert Rebić, profesor Staroga zavjeta na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu i dugogodišnji vodič hodočasnika skupina po Svetoj zemlji, obradio je temu "Jeruzalem - grad susreta triju monoteističkih religija". Prikazavši geografski položaj Jeruzalema, pokazao je što sve u Jeruzalemu, koji je sveti grad Židova već 3000 godina, ima važno za narod Davida, Jeremije i Isusa, završivši sa "zidom plača". Za kršćane su u Jeruzalemu važne crkve koje obilježavaju događaje muke Isusove, osobito bazilika svetog groba te *Via dolorosa*. Za muslimane su u Jeruzalemu važne džamije *Al Aksa* i *Kubbet es-Sakhra*, podignute na mjestu gdje je Abraham trebao žrtvovati svoga sina. Završio je napomenom kako se u Tanturu, na putu prema Betlehemu, nalazi Institut za međureligijski dijalog i istraživanja, na kojem "zajedno studiraju židovi, kršćani i muslimani. Tu se događaju mnogi zajednički simpozijumi, radni sastanci, zajedničke molitve... Tantur je znak nade".

Ja sam govorio o "Novozavjetnim tekstovima s prividnim protužidovstvom". Počeo sam od citata 1 Sol 2,14-16 gdje Pavao kaže da su Židovi ubili Isusa, da progone propovjednike Isusove, protive se svima ljudima, navršili su mjeru svojih zlodjela te se na njih sručio konačni gnjev. To je odjek situacije u prvoj Crkvi gdje su propovjednici kršćanstva proširili krivnju za smrt Isusovu na sve Židove, kad su Židove zvali na obraćenje i kajanje za grijeh. Ta proročka optužba, kojoj je prvotna svrha pobuđivati svijest osobne grešnosti i uključenosti u zajednicu grešnih sunarodnjaka a ne širiti mržnju niti poticati na progone, još više je naglašena u prikazima muke Isusove kod pojedinih evanđelista. Jedini Matej donosi usklik mnoštva za vrijeme sudjenja pred Pilatom "Krv njegova na nas i na djecu našu". Ivan tijekom cijelog evanđelja, pa i u povijesti muke, prikazuje Židove kao narod tako hostilno kao da Gospa, Isus i Dvanaestorica nisu Židovi. To je odraz napetih odnosa između ivanovske zajednice i Židova koncem prvog stoljeća. Pravi kršćanski antisemitizam počeo je u propovjedima nekih crkvenih otaca, od Barnabine poslanice, preko Justina, Tertulijana i drugih koji su podlegli predrasudama poganskih sugrađana protiv Židova kao čudnog i prokletog naroda. Neki su crkveni oci nazvali sve Židove bogoubilačkim narodom. Novi katolički dokumenti traže od propovjednika, vjeroučitelja i teologa da novozavjetne tekstove ne tumače kao osudu današnjih Židova.

Mr. David Kamhi, profesor Muzičke akademije u Sarajevu i predvoditelj bogoslužja u sarajevskoj židovskoj sinagogi, obradio je temu "Sefardi u Bosni i Hercegovini". Oslonivši se na radove objavljene u knjizi *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu 1566-1966.* i druge objavljene i neobjavljene izvore, najviše se zaustavio na življenju i djelovanju Židova u osmanlijskoj carevini.

N. Dogan istaknuo je u svom predavanju da je Sarajevo *locus theologicus* za međureligijski dijalog zbog vjekovne prisutnosti sljedbenika kršćanstva, islama i židovstva u ovom gradu. U raspravi se pokazala potreba oslanjanja na neke zajedničke vrijednosti i pojmove, kako bismo se razumjeli pri raspravljanju. Želja da se ovakvi susreti teologa nastave bit će teško ostvariva zato što u Sarajevu nema teološkog učilišta Židova i pravoslavaca pa predstavnici ovih dviju vjerskih zajednica trebaju dovoditi svoje stručnjake sa strane. To, međutim, može biti i dobar povod za uključivanje šireg kruga sudionika u sarajevski Međureligijski kolokvij, jer religije po svojoj unutarnjoj naravi i poslanju nadilaze granice jedne države i naroda pri podržavanju transcendentne dimenzije kod svih ljudi te pri odgajanju svojih vjernika za etičke vrijednosti.

Nakon Međureligijskog kolokvija "Katolici - Židovi" u Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji 21. studenoga 1998., Yehezkel Landau, sudionik kolokvija, dao je intervju za Katoličku tiskovnu agenciju (KTA) BK BiH i ovdje ga donosimo u cijelosti.*

Izgradnja pravoga mira u Izraelu i Bosni i Hercegovini odrazit će se na čovječanstvo

KTA: Zahvaljujemo što ste pristali na ovaj razgovor. Molimo Vas da nam kažete nešto o sebi. Poznato nam je da židovska imena imaju neko značenje, je li tako i s Vašim Yehezkel?

Y. Landau: Značenje mog osobnog inena Yehezkel jest: "Bog će ojačati, Bog će učiniti snažnim." To je ime Hebrejskog proroka koji je u grčkoj verziji dobio ime Ezekiel.

KTA: Poznato nam je da puno putujete i sudjelujete na brojnim dijaloškim susretima. Jeste li prvi puta u Sarajevu i kako je došlo do ovoga posjeta?

Y. Landau: Da ovo je moj prvi dolazak u Sarajevo. Došao sam zato što me pozvao mons. Mato Zovkić na međureligijski kolokvij o Židovstvu i katoličanstvu. Upoznali smo se na nekoliko međureligijskih susreta u Švicarskoj.

KTA: Dolazite iz grada Jeruzalema kojeg svetim smatraju tri velike monoteističke religije. Iako svakodnevno slušamo u vijestima o tom gradu, malo možemo zaključiti o ulozi vjere odnosno vjerskih zajednica i Crkava u svim tim događanjima. Možete li nam dati Vaše viđenje današnjeg i budućeg Jeruzalema?

Y. Landau: Od vremena kralja Davida Jeruzalem je duhovni centar Židova. U vrijeme izгона iz svoje domovine Židovi svih vremena sanjali su o povratku u Jeruzalem. Godine 1948. osnovana je država Izrael odlukom Ujedinjenih naroda. Palestinci i njihovi arapski prijatelji nisu se složili s osnivanjem države Izrael i došlo je do rata. Kad je došlo do primirja 1949. Jeruzalem je podjeljen na dva dijela: istočni dio sa starom povijesnom jezgrom postao je dio države Jordan, a zapadni novi Jeruzalem glavni grad države Izrael. Go-

* Yehezkel Landau je odrastao u Sjedinjenim Američkim Državama kao dijete Židova koji su pobjegli iz Beča pred nacističkim progonom. Magistrirao je teologiju na kršćanskom teološkom fakultetu Sveučilišta Harvard u SAD-u. U dobi od 32 godine preselio se u Izrael. Oženjen je Židovkom čiji su roditelji doselili iz Bugarske. Imaju sina od 12 godina. Oboje vode ustanovu "Otvorena kuća" u gradu Ramla koja služi odgajanju u mirnom životu djece, mladih i odraslih Židova i Palestinaca. Sada ima 49 godina.
Napomena Uredništva: Navedene podatke kao i intervju, koji je s gosp. Landauom obavio urednik vIć. Robert Ružić, prenosimo iz: KTA BK BiH, *Vijest*, god. II, br. 25, studeni 1998, str. 6-8.

dine 1967. došlo je do tzv. rata od 6 dana u kojem je Izrael pružio kontrolu nad istočnim dijelom grada zajedno sa zapadnom obalom koja je pripadala Jordanu. Izrael je proširio svoju suverenost na istočni dio grada, ali se budućnost toga dijela mora riješiti pregovorima između države Izrael i Palestinaca. Ovo je sukob dvaju naroda od kojih oba žele u Jeruzalemu imati svoj glavni grad. Međutim sukob nije samo politički jer je Jeruzalem sveti grad židova, muslimana i kršćana. Stoga želje vjerskih zajednica imaju i politički aspekt. Sveta Stolica zauzimala se da Jeruzalem bude proglašen međunarodnim gradom, u izvjesnom smislu izvanteritorijalan. Prije nekoliko godina Sveta Stolica je priznala državu Izrael te diplomatske odnose podigla na razinu ambasadora. Sada Sveta Stolica iznosi prijedlog da međunarodna zajednica bude garant slobodnog pristupa u Sveti grad hodočasnici svih triju religija. Ako želimo trajan i pravedan mir za Jeruzalem budućnosti, dva naroda koji u njemu žele imati svoj glavni grad i tri vjerske zajednice koje ga smatraju svojim Svetim gradom moraju načiniti prostora za druge u svojim srcima, u svojim glavama i na geografskim kartama.

KTA: Sarajevo je teško ranjeno nedavnim krvavim ratom, a čovjek u njemu je ponižen do donje granice ljudskog dostojanstva. Jeruzalem ima puno dužu povijest i pamti također teška događanja. Možete li nakon kratkog boravka napraviti paralelu između ova dva grada?

Y. Landau: Za Sarajevo i Jeruzalem, politički sukob među etničkim i nacionalnim skupinama ima religioznu dimenziju, makar religija i ne bila prvotni uzrok sukoba. U kolektivnom gomilanju oružja, ispolitizirana religija u službi nacionalizma i etničke borbenosti moćno je i često smrtonosno oružje. Nadam se i molim da stanovnici Jeruzalema nauče mučnu pouku iz ovoga što se dogodilo Sarajevu i da neće načiniti slične promašaje.

KTA: Nastojite biti čovjek dijaloga. Kako doći do dijaloga a da čovjek ostane ono što jest i u isto vrijeme s punom otvorenošću prihvati razmišljanje i čine drugoga i drugačijega?

Y. Landau: Međureligijski dijalog mogu voditi osobe koje su sigurne u svom identitetu. Međureligijskom dijalogu pristupaju osobe koje žele biti obogaćene aspektima duhovnosti kakvi ne postoje u njihovoj tradiciji. Postoji i širi krug duhovnih plodova kod onih koji ne sudjeluju izravno u dijalogu jer preko svojih sudionika dijaloga bolje upoznaju i poštuju tradiciju drugih. Cilj dijaloga ne smije biti razvodnjavanje razlika među partnerima nego jačanje suradnje radi izgradnje društva.

KTA: Naše iskustvo teškoga rata i krvavih sukoba na ovim prostorima pokazuje nam da u svemu politika ima presudnu ulogu. Kako je Vaše iskustvo?

Y. Landau: Moje je iskustvo slično. U Jeruzalemu i Svetoj Zemlji politika zagaduje našu duhovnost u svim smjerovima. Izaзов je nama religioznima i u Jeruzalemu i ovdje u Sarajevu podržavati nacionalni ili etnički identitet također i kao vjernici, ali ne postati nacionalisti. Nacionalizam po samoj svojoj naravi je usredotočen na samog sebe i ima dvostruko mjerilo za pravdu u smislu da ono što za sebe traži drugome ne garantira. Politika istinskog mirotvorstva traži isto mjerilo pravde za svakoga.

KTA: Molimo Vas da nam kao poznati aktivist za pravdu i mir među Židovima i Žrapima kažete u čemu je bit sukoba i kakvu ulogu ima vjera u tom sukobu? Osjećate li plodove svoga zauzimanja?

Y. Landau: Konflikt između Židova i Palestinaca je zbog zemlje i zbog povijesti. Za religiozne Židove i muslimane osobito božanska providnost očituje se kroz povijesne događaje pa je politički suverenitet nad teritorijem sastavni dio religijskog identiteta. Jedan od razloga zašto se pripadnici pojedine religije nedovoljno uključuju u mirotvorne pokrete kod nas jest strah da će u prihvaćanju kompromisa pri takvim razgovorima prekršiti odredbe svoje religije. U mom odgojnom radu za mir, koji je motiviran mojom vjerom, opažam komplicirane poteškoće jer se radi o nadvladavanju povijesnih procesa za što je potrebno nekoliko generacija, a i psihologija konflikta traži vrijeme iscjeljenja. Uza sve to, mi opažamo izvjesne rezultate osobito u radu s djecom, koja su manje uvjetovana od odraslih. Tako odgojena djeca su temelj bolje budućnosti.

KTA: I na ovim prostorima pojedini narod većinski pripada određenoj Crkvi ili vjerskoj zajednici. Tako su Hrvati najvećim dijelom katolici, Srbi pravoslavci, a Bošnjaci muslimani. Jeli kod Židova pripadnost narodu i vjera jedno te isto?

Y. Landau: Kod Židova od početka vjera i pripadnost narodu se stapaju. To vrijedi bez obzira da li smo živjeli u dijaspori ili u Svetoj Zemlji. Palestinci su devedeset posto muslimani suniti i njihov nacionalni identitet je dio šire Arapske civilizacije. Na vašem području imate preklapanje s jedne strane etničkog i religioznog identiteta a s druge strane širih slavenskih korijena. Ako mi Židovi i Arapi nađemo podlogu za zajedničke interese, zajedničku podlogu unutar zajedničke semitske baštine - koja obuhvaća pristajanje uz monoteizam - i ako vi ovdje Bošnjaci, Hrvati i Srbi nađete zajedničku podlogu u vašoj slavenskoj baštini mogli bismo stvoriti duhovni temelj za koegzistenciju.

KTA: Sveti Otac Ivan Pavao II. nastoji, vjerujem da ćete se u tome složiti s nama, premostiti nesporazume i poteškoće koje su nastale tijekom povijesti između katoličanstva i židovstva. Papa je

1985. godine prešao rijeku Tiber i pošao u Židovsku sinagogu pozdraviti "stariju braću", a dvije tisućite godine planira pohoditi Jeruzalem. Koliko po Vašem sudu u tome uspjeva; što bi bilo potrebno još učiniti i nailazi li na dovoljnu otvorenost sa židovske strane?

Y. Landau: Ja osobno, zajedno sa velikim brojem Židova, duboko cijenim ovo što je učinio Papa da se zacijele rane naše teške povijesti. Njegov pohod rimskoj sinagogi zatim pohod Auschwitzu i službeno priznanje države Izrael od Svete Stolice su tri veoma značajna pothvata njegovog papinstva. Kao što vidimo iz kritičke reakcije brojnih Židova na dokument Svete Stolice od ožujka 1998. "Shoah - sjećamo se", postoji još mnogo toga što bi se trebalo učiniti. Nije realistično očekivati da dvije tisuće godina otuđenosti i nesporazuma može biti prevladano u nekoliko godina. Makar stručnjaci naših zajednica održavali uspješne kolokvije i dijaloge bit će potrebno u našim zajednicama ustrajno popravljati sliku jednih o drugima u svakidašnjem govoru i vjerskim obredima.

KTA: San mnogih ljudi, a svakako i katolika jest pohoditi Svetu Zemlju i Jeruzalem. Što možete preporučiti onima koji planiraju poći na takvo hodočašće?

Y. Landau: Kršćanima koji se spremaju doći u Svetu Zemlju preporučio bih da obilaze sveta mjesta iz Isusova života, ali i da promatraju situaciju u našoj zemlji kakva je sada. Kršćani koji dolaze u Svetu Zemlju ne bi smjeli samo hodati stopama Isusovim pred dvije tisuće godina nego bi trebali i gledati živo svjedočenje Židova i Palestinaca danas. Za šalu rekao bih, ne dolazite u godini 2.000 jer će biti velika gužva. Bio sam u audienciji kod Pape u srpnju 1991. stisnuo sam njegovu ispruženu ruku i rekao: "Šalom, nadam se da ćete nam iskazati milost svoga skorog dolaska!" Nadam se zaista da će moći doći sljedeće godine ili u milenijumskoj godini jer će njegovo svjedočanstvo mira i pomirenja i nama poslužiti kao velik poticaj.

KTA: Molimo Vas da uputite svoju poruku stanovnicima ovoga grada i ove zemlje koji nastoje izgraditi pravedniju i mirniju budućnost.

Y. Landau: Uspijemo li kod nas u Svetoj Zemlji i kod vas ovdje izgraditi pravi mir, to će se odraziti i na ostalo čovječanstvo.

Sarajevo, 22.11.1998.